

MOEDERSCHOOT

* *introdunctie*

Met behulp van dit Nederlandse woord ontvangen we de Hebreeuwse woorden, waarvan de stam bestaat uit de drie medeklinkeres: R (ר = RéJSh), Ch (ח= ChéJT) en M (מ = MéM). U, lezer/es, kwam dit woord tegen in Psalm 25 vs 6: “*Haak aan bij de **moederschotheden** jouwer.....*”. In de meeste vertalingen staat hier *barmhartigheden*. We brengen u op de volgende bladzijden bij de functie en de betekenis, die het Hebreeuwse woord in TeNaCh heeft en bij woorden en teksten uit het Evangelie, waarachter en waarin we dit Hebreeuwse woord (kunnen) herkennen. Zo leidt deze “RChM-route” ons naar belangrijke thema’s van geloof en theologie en van onze manier van (samen) leven.

* *het bereik van het Hebreeuwse stamwoord RChM (רחם) in TeNaCh.*

Deze RChM-route kwamen we in psalm 25 vs 6 tegen in het meervoud van het zelfstandig naamwoord, dat in het enkelvoud meestal met ‘moederschoot’ en in het meervoud met ‘barmhartigheid’ vertaald wordt. We gaan er hier van uit, dat het *werkwoord* RáChàM is afgeleid van dit zelfstandig naamwoord¹. Daarom beginnen we deze route met de bespreking van

het zelfstandig naamwoord RèChèM(רחם).

In de betekenis van ‘moederschoot’² wordt dit woord vaak gecombineerd een van het werkwoord PáThàR (פָּטַר) afgeleid zelfstandig naamwoord PèThèR (פָּטַר). Dit zelfstandig naamwoord wordt meestal, b.v. in Ex.13:2, vertaald met ‘wat de baarmoeder *opent*’ (SV).³, beter *splitst*. Het betekent dus ‘splitser’ van de

-
1. De stamverwantschap van deze twee c.q. drie woorden en nog enkele andere woorden staat in de lexica (enigszins) ter discussie. KB lijkt uit te gaan van twee stamwoorden, die homoniem zijn, enerzijds het zelfstandig naamwoord RèChèM (רחם) en het daarvan gevormde meervoud, dat ‘moederschoot’ betekent, en anderzijds het werkwoord RáChàM (רחם), dat dan het beste met ‘medelijden hebben met’ kan worden vertaald. GB gaat daarentegen uit van één stamwoord. Dat doet ook H.J.Stoebe in THAT (Band II S.762 u.f.). En Mandelkern eveneens in zijn Concordantie; hij beschouwt echter evenals KB het enkelvoud RèChèM(רחם) en de meervoudsvorm RàChæMieJM(רחמיים) als aparte lexemen. Hoewel de lexica en de concordanties hun besprekingen allemaal laten beginnen met het werkwoord, wordt tegelijk de mogelijkheid open gelaten, dat een zelfstandig naamwoord de basis is van dit stamwoord en niet zoals meestal een werkwoord. In dat geval is het werkwoord ‘de-nominatief’, afgeleid dus van het zelfstandig naamwoord. Eén argument daarvoor is het feit, dat de werkwoordsvervoegingen praktisch beginnen bij de pi’el en niet, zoals gebruikelijk is, bij de qal. Een ander argument is het algemene gegeven, dat in de Hebreeuwse teksten van TeNaCh een cultuur spreekt, waarin de verschillende lichaamsorganen tegelijk de zetel zijn van en het vermogen bevatten voor wat wij psychische functies noemen. ‘Moederschoot hebben voor / geven aan’ correspondeert dan met b.v. het Nederlandse ‘zorg hebben voor’.
 2. Het woord moet onderscheiden worden van het Hebreeuwse woord חַיָּךְ / ChéJK, dat zowel voor vrouwen als mannen gebruikt wordt voor de holte die door dijbenen en buikwand gevormd kan worden. Dit woord staat in de Hebreeuwse taal op zich zelf en kent geen afleidingen en is ook zelf niet van een ander woord af te leiden.
 3. ML: “die allerlei Mutter *bricht*”. BR: “den Bruch alles Schosses”. Met deze vertaling blijven de vertalers dicht bij het werkwoord. De betekenis van dit werkwoord wordt meestal omschreven als ‘laten uitbreken’, maar ook de gevolgen van dit uitbreken duidt dit werkwoord aan. Als

moederschoot en duidt daarom tegelijk de eerste ‘afsplitsing’ aan van de moederschoot.

Ex.13:2:

SV: Heilig Mij alle eerstgeborene⁴, wat de **baarmoeder** opent, onder de kinderen Israëls, van mensen en van dieren: het is van Mij.⁵

In andere teksten wordt dit combineerd met het werkwoord JáTsáA (אָצָא), dat correspondeert met het Nederlandse uit- en voorttrekken.

Jer.1:5:

SV: Eer dat Ik u in *moeders* schoot⁶ formeerde, heb ik u gekend, en eer dat gij uit de **baarmoeder** voortkwaamt, heb Ik u geheiligd⁷.

In enkele ander tekst treffen we de combinatie met het werkwoord PáTàCh (פָּתַח), dat ‘openen’ betekent:

Gen.29:31:

SV: Toen nu de HEERE zag, dat Lea gehaat was⁸, opende Hij haar **baarmoeder**⁹.

In I Sam.1:5 lezen we als tegenovergestelde:

SV:maar de HEERE had haar (Hanna) **baarmoeder** gesloten¹⁰.

*In deze reeks teksten worden we bepaald bij het moederschap van de vrouw en bij de geschiedenis van enkele met name genoemde vrouwen. Vrouwen worden bepaald bij wat hen exclusief eigen is; en mannen bij wat vrouwen eigen is en waartoe zij toegang vragen. In al deze teksten wordt duidelijk dat hier onder de mensen, n.l. bij de vrouw, het domein ligt, waar die-JHWH-van-Israël het eigenlijke subject ofwel de machtiger is. Deze schoot is er wel op aangelegd, dat het de zorg voor leven gestalte geeft, maar is daarvoor aangewezen op de ‘inbreng’ van die-JHWH-van-Israël. Want voor deze God is dit zorgen voor leven karakteristiek ‘van den beginne’ en ‘zolang deze wereldtijd duurt’. Daarom is wat deze moederschoot splitst, wat uittrekt vandaan van deze moederschoot ‘hem geheild’, ja ‘van Hem’ - maar beter is het Hebreeuws te vertalen met: **voor of aan Hem**¹¹. Kortom dit woord*

etymologische grondbetekenis geven de lexica dan ook ‘splitsen’ aan. En dit Nederlandse woord biedt de mogelijkheden die het Hebreeuwse woord vereist. Want dit Nederlandse woord duidt niet alleen op het de acte en het moment van het splitsen, maar ook op het (uit-)gesplitste resultaat; vergelijk het woord ‘afsplitsing’. Zo wordt er in Spreuken 17:14 gezegd, dat iemand die twist is als één die water ‘uitsplitst’ En in I Sam.19:10: (nadat Saul zijn spies naar hem had geworpen) en hij(David) splitste (zich) af vandaan van de vertegenwoordiging van Saul. En in Ps 22:8 lezen we: en zij splitsen af met hun lippen, n.l. spot.

4. Hebr. בָּחַר / BáChuWR, dat van het werkwoord בָּחַר / BáCHàR, dat met het Nederlandse ‘verkiezen’ correspondeert. Het betekent ‘verkiesbaar’, een pas aangetreden. een nieuwe lichtung. In deze en dergelijke teksten staat dus niet twee keer hetzelfde.
5. In dezelfde context staat dit woord in Ex.13:12,15,34:19, Num.3:12, 8:10, 18:15, Ez.20:26.
6. Hebr. בָּטַן / BèThèN = buik.
7. Zie ook Num.12:12, Jer.20:18, Job 10:18, 38:8.
8. Hier staat het Hebreeuwse woord שָׂנְאָה / SáNáA, dat meestal met ‘haten’ wordt vertaald, maar beter met ‘beweigeren’ correspondeert, omdat het Hebreeuws geen begrippen kent voor “blosze Gefühle”(FHBreukelman). Zie in dit hoofdstuk bij ‘beweigeren’
9. Zie ook Gen.30:22.
10. Hebr. סָגַר / SáGàR, dat met het Nederlandse ‘sluiten’ correspondeert.
11. Hebr., bv. in Ex.13:2 לִי / LieJ; het hier gebtuite voorzetsel Le kan niet zondermeer als bezittelijk opgevat worden. Zie over ‘bezittelijke voornaamwoorden’ in hoofdstuk 6.

moederschoot¹², brengt ons via de bijbelse teksten tegelijkertijd even dicht bij een heel concreet en centraal aspect van ons (vrouwelijk) lichamenlijk leven als bij een even concreet en centraal aspect van het leven van die-JHWH-van-Israël als god voor ons.

De Joodse vertalers van de LXX kozen het Griekse woord μητρα / mètra voor de vertaling van het Hebreeuwse woord. Daarin klinkt het Griekse woord voor moeder, μητηρ / mètèr, heel sterk mee. Het klinkt haast als 'moeder-schap'.

In het evangelie van Lucas 2:23 wordt Ex.13:2 geciteerd. Ook Jezus is iemand die (SV) "de moeder opent"¹³! De Statenvertaling¹⁴ laat hier het Griekse woord μητρα / mètra wel bijzonder markant horen. Het komt verder alleen nog voor in Rom.4:19, waar Paulus naar de geschiedenis van Abraham en Sara verwijst in Gen.18 en eraan herinnert "dat de moeder in Sara verstorven was". En zo worden wij, vrouwen maar ook mannen, betrokken in een specifieke visie op en omgang met dat centrale aspect van lichamenlijkheid, n.l. de moederschoot.

In Richt.5::30 duidt dit woord, pars pro toto, vrouwen aan:

SV: Zouden zij (Sisera en zijn mannen) den buit dan niet vinden en delen? een **liefje** of **twee liefjes**¹⁵ voor een iegelijken man.

BR houdt hier de betekenis van dit Hebreeuwse woord en daarmee de scherpte in deze oude Hebreeuwse poëtische tekst in de vertaling vol met "Schoss".

In deze enkele tekst wordt duidelijk in welke context dit woord en dit aspect van onze humaniteit nogal eens (om het maar met een understatement te zeggen) voorkomt, n.l. die van de mannelijke relatieloze seksuele driften. Het is niet zonder reden, dat de "officiële" vertalingen hier verdoezelen. De zegswijze in de Latijnse Vulgata "pulcherrima feminarum" is wel een erg schrijnend euphemisme, want het is gewelddadige heren echt niet om schoonheid net zo min als om mensvrouwen te doen, maar om vagina's en wat daarachter te genieten is.

In twee teksten wordt dit woord overdrachtelijk gebruikt:

Ps.110:3:

12. De vertaling 'baarmoeder', zoals ook de SV vertaalt, kan beter vermeden worden, omdat het ten onrechte het Hebreeuwse woord laat associëren met 'baren'. Voor de betekenis van het Hebreeuwse woord dat met 'baren' wordt vertaald, zie "Een ontmoetingsgeëgenheid gezocht" (Met Simson bij de Filistijnen) van A.K.van Kooij (Maastricht 2003) bl.116 e.v..

13. Grieks: διανοιγω / dianoo, een specifiek Grieks woord, dan het algemene woord ανοιγνυμι / ανοιγνυμι, dat b.v. in Gen.29:31 gebruikt wordt. Overigens moet hier bedacht worden, dat hier niet bedoeld wordt op het openen van de 'uitgang' van de baarmoeder, maar van de 'ingang', daar waar de G(g)eestwind, ingeademd en via het hart bloed bezielend, de baarmoeder inkomt, zodat er leven kan worden gewekt. Zoals zo vaak dienen we volledig af te zien van wat modern medisch/wetenschappelijk onderzoek aan weten heeft gebracht; in deze teksten spreekt een ander 'weten'. n.l. dat van het gesloten lichaam, om deze mooie uitdrukking van Prof. Dr J.H.van den Berg maar te gebruiken (Zie zijn "Het menselijk lichaam" deel I en II, Callenbach, Nijkerk). Veel informatie hierover is ook te vinden in B.H.Stricker "De Geboorte van Horus", EJ Brill Leiden.

14. Het NBG vertaalt deze uitdrukking weg met 'eerstgeborene'.

15. NBG: deerne; ML: Dirne; JKV: damsel(=meisje van het franse mademoiselle); DM: fille; Vg: pulcherrima feminarum(= de mooiste der vrouwen); LXX: De B-versie vertaalt met οικτειρω / oikteiroo = medelijden hebben met; de A-versie met φιλιαζω / philiazoo, een ongebruikelijk Grieks werkwoord, dat liefhebben betekent. In beide versies klinkt de betekenis door die algemeen aan de (mannelijke) meervoudsvorm van dit woord wordt gegeven. Zie daar.

SV:uit de **baarmoeder** des dageraads zal u de dauw uwer jeugd zijn.

Job 38:8

SV: Of *wie* heeft de zee met deuren togesloten, toen zij uitbrak, *en* uit de **baarmoeder** te voorschijn kwam?

Het meervoud van dit woord, dat ook wel als een apart lexemen wordt beschouwd, wordt meestal met barmhartigheid vertaald. Hoe zeer niettemin het lichamelijke mee klinkt, blijkt b.v. in Gen.43:30:

SV: En Jozef haastte zich, want zijn **ingewand**¹⁶ ontroerde¹⁷ jegens zijn broeder, en hij zocht te wenen en hij ging in een kamer¹⁸ en weende aldaar.

Het gaat ook bij deze meervoudsvorm wel degelijk om die heel bijzondere plek van het lichamen bestaan van de mens, die bij vrouwen 'moederschoot' heet. In dezelfde context treffen we deze meervoudsvorm ook aan in I Kon.3:26:

SV: Want haar **ingewand** ontstak over haar zoon.

H.J.Stoebe¹⁹ stelt deze vertaling ook voor in Spreuk.12:10, waar in de Statenvertaling staat:

De rechtvaardige kent het leven zijner beesten; maar de **barmhartigheden** der goddelozen zijn wreed.

Juist in de laatste tekst dient gehoord te worden, dat het niet om de barmhartige daden gaat, maar om de bron c.q. het orgaan, waar barmhartigheid uit voort komt.

Wat de vertaaltraditie in de twee eerder genoemde teksten bewaard heeft, wordt in andere teksten los gelaten. Dit meervoud wordt met enkele werkwoorden gecombineerd, waarbij God meestal het onderwerp van de handeling is. In de eerste plaats met 'geven' (NáTàN / נָתַן), geconstrueerd met het voorzetsel 'voor'(Le/ לְ):

Ps.106:50:

SV: Dies gaf Hij hun **barmhartigheid**²⁰ voor het aanzicht van allen die ze gevangen genomen hadden.

In deze weergave - en in die van de meeste anderen - wordt er geen rekening mee gehouden, dat het voorzetsel 'voor' bij 'barmhartigheid' staat en dat de derde

16. De LXX vertaalt hier opvallend met τα εντερα / ta entera = de ingewanden; de Vulgata volgt met viscera; ook BR met Eingeweide. Het eigenlijke Hebreeuwse woord voor 'ingewanden' is echter מְעֵיָם \ מְעָה / Mé"èH / Mé"ieJM. F.Baader beseft dat deze meervoudsvorm מְעֵיָם / RàChæMieJM hier netzoals elders met 'Erbarmungen' kan worden vertaald. Daarmee laat hij, bij uitzondering overigens, hier wel het verband met de moederschoot los.

17. De Hebreeuwse tekst heeft hier de niph'al van een maar 5 keer gebruikt, zeer markant woord, n.l. מָכַר / MáKàR, dat in ieder geval op een materiële proces betrekking heeft.

18. Hebr. חֲדָר / ChèDèR, dat beter met 'kamerbinnen' kan worden vertaald. Zie "Een ontmoetingsgelegenheid gezocht" (Met Simson bij de Filistijnen) van A.K.van Kooij, Maastricht 2003 bl. 204.

19. THAT, band II S.762.

20. Maar eigenlijk staat er: Hij gaf hen *voor* (*tot?*) barmhartigheid. dezelfde constructie wordt gebruikt in I Kon.8:50; Dan.1:9; Neh.1:11. Het NBG volgt in feite de SV: "Dan deed Hij hen barmhartigheid vinden". Zo vertaalt ook BR. Maar FBaader is hier weer correct met : Und Er gab sie zu Erbarmungen.

naamval 'hun' in het Nederlands in het Hebreeuws een vierde naamval is en dus in het Nederlands als 'hen' vertaald dient te worden.

Het is dus de vraag of met deze constructie aan deze teksten deze betekenis kan worden gegeven. Israëel, c.q. Daniël, c.q. Nehemia *ontvangt of vindt* hier geen barmhartigheid, maar wordt aan anderen gegeven tot barmhartigheid

Maar ook de constructie met 'barmhartigheden in de accusativus en het voorzetsel 'voor' bij de personen komt voor:

Deut.13:17 (Hebr.18):

SV: ...opdat de HEERE zich wende van de hitte zijns toorns en u geve **barmhartigheid** en zich uwer erbarme²¹.

Dit zelfstandig naamwoord wordt ook geconstrueerd met het werkwoord 'stellen' (SieJM, שׂוּ) zoals in

Jes.47:6:

SV: Ik was op mijn volk zeer toornig....., *doch* gij beweest hun geen **barmhartigheid**, *ja zelfs* over den oude maaktet gij uw juk zeer zwaar.

Een andere karakteristieke context vinden we b.v. in

Ps.69:17:

SV: Verhoor mij HEERE!, want uw goedertierenheid is goed; zie mij aan²² naar de grootheid uwer **barmhartigheid**.

en in Jes.63:15:

SV: Zie van den hemel af waar zijn..... het gerommel van uw ingewand en uw **barmhartigheden**?

Deze meervoudsvorm van het zelfstandig naamwoord dat in het enkelvoud 'moederschoot' betekent, krijgt in het Nederlands met de vertaling 'barmhartigheid' het karakter van een eigenschap, maar in het Hebreeuws heeft het karakter van concreet gedrag. De route langs de teksten voert ons langs het al dan niet barmhartige gedrag van God, van mensen, van Israël en zelfs van Babel. Het gaat in deze teksten ook niet om één barmhartige daad, maar om een continuerende zorg. En zo'n zorg is eigen aan de moederschoot. In de Griekse LXX wordt dit Hebreeuwse woord meestal met ελεος / eleos vertaald. Maar dit Griekse woord is in het NT meestal de vertaling van het Hebreeuwse ChèSèD²³, zoals b.v. in de lofzangen van Maria en Zacharias in Lucas 1. In Jes.63:15 vertaalt de LXX met οϊκτιρμοι / oiktirmooi, dat meestal ook met 'medelijden' wordt vertaald. Dit Griekse woord komen we in het NT in twee teksten tegen:

Rom. 12:1

SV: Ik bid u dan broeders door de **ontfermingen** Gods, dat gij uw lichamen stelt tot een levende....offerande.

en in II Cor. 1:3:

SV: Geloofd zij de God en vader van inze Here Jezus Christus, de vader der **barmhartigheden** en de God aller vertoosting.

21. Hier staat het werkwoord RáChàm, zie hieronder. Vrijwel dezelfde context treffen we aan in Jer.42:12.

22. In het Hebreeuws staat hier het werkwoord פָּנָה / PÁNÁH, dat 'wenden' betekent.

23. Hebr. רַחֲמִים . Beide Hebreeuwse woorden komen ook geregeld samen voor in een tekst. In het lateren hebrteeuws vervaagt het onderscheid tussen beide begrippen (zie Bultmann in THWNT)

Wanneer in de laatste tekst een toespeling op Ps.103:13 te vinden is, klinkt hier dit Hebreeuws woord door. Maar dan nog: In het Evangelie, in de Handelingen, de Brieven en in de Openbaring van Johannes is dit typisch Hebreeuwse idioom, waarin zo'n duidelijke koppeling te horen is tussen de lijfelijke moederschoot en de - al even lijfelijke - liefdevolle zorg, nauwelijks herkenbaar²⁴ Die koppeling is ons 'modern' minstens even vreemd.

We komen toe aan het werkwoord. De Qal komt opvallenderwijs alleen voor in Ps.18:2:

SV: Hij (David) zeide: Ik zal u **hartelijk liefhebben**, o HEERE mijn sterkte.

De pi'el komt daarentegen heel vaak voor en vrijwel altijd is God het onderwerp. Een centrale tekst is

Ex.33:19:

SV: (vs 18: Toen zeide hij (Mozes): Toon mij uw heerlijkheid)
Doch Hij zeide: Ik zal mijn goedheid voorbij uw aangezicht laten gaan en zal den Naam des HEEREN uitroepen voor uw aangezicht; maar ik zal genadig zijn wiens ik genadig zal zijn, en Ik zal mij **ontfermen**, wiens Ik Mij **ontfermen** zal.

Vergelijk Psalm 116:5:

SV: De HEERE is genadig en rechtvaardig, en onze God **is zich ontfermende**.

Een opvallende tekst is ook

Jes.49:15:

SV: Kan ook een vrouw haar zuigeling vergeten, dat zij zich niet **ontfermt** over den zoon van haar schoot²⁵? Ofschoon deze vergaten, zo zal ik U toch niet vergeten.

Wanneer God zich 'ontfermt', betekent dat een bevestiging van de vertrouwensverhouding na een periode van breuken, zoals in Hosea, en niet een herstel daarvan; het kan de terugkeer inhouden naar het land, zoals bij Jeremia; maar ook bescherming in de ballingschap, bv Jer.42:12.

Het werkwoord komt enkele keren in de pu'al voor, vooral iun Hosea 1 en 2, waar een dochter van Hosea Lo-Ruchama wordt genoemd en dat betekent: "geen ontferming geworden haar". In Hos.14:4 lezen we dan de omkering:

SV: Voorzeker zal een wees bij U **ontferming vinden**.

En in Spreuken 28:13 tenslotte staat:

SV: maar wie ze(ovetredingen) bekent en laat, zal **barmhartigheid verkrijgen**.

De teksten met de pu'al vormen bevestigen de thema's van die met de pi'el-vormen.

De RChM-route brengt ons via het werkwoord vóór alles bij de diepe betrokkenheid van die-JHWH-van-Israël bij zijn volk en bij de mensen

24. Voor de volledigheid volgen hier nog de drie andere teksten waarin dit Griekse woord voorkomt:

Phil.2:1: SV Indien er dan enige vertroosting is...enige innerlijke bewegingen en **ontfermingen** zijn.

Col.3:12: SV Zo doet dan aande innerlijke bewegingen der **barmhartigheid....**

Hebr.10::28: SV....., die sterft zonder **barmhartigheid** onder twee of drie getuigen. Of paulus en de schrijver van de Hebreeënbrief hier aan het Hebreeuwse woord hebben gedacht is niet duidelijk (te krijgen).

25. Hebr. בִּטְּן / BèThèN = buik.

überhaupt. Deze betrokkenheid behoort tot Gods wezen en is in TeNaCh o.a. uitgedrukt met dit woord, waarin de vrouwelijke, moederlijke schoot hoorbaar is. Maar één keer (Ps.18:2) wordt deze diepe betrokkenheid aanwezig geacht bij een mens(David) t.o.v God. In de weinig teksten, waarin dit woord intermenselijke verhoudingen betreft, staat het in ontkenkende zinnen. In het NT treffen we dit woord alleen aan in Rom. 9:15, waar Paulus Ex.33:19 citeert²⁶, maar de associatie met 'moederschoot' klinkt daar niet mee. Wanneer we die associatie via het Hebreeuws ernstig nemen, worden we bepaald bij het antropomorfe in de Godsvoorstelling van TeNaCh - of moeten we zeggen bij het theomorphe van het mensbeeld in TeNaCh? Het laatste doet meer recht aan de strekking van TeNaCh en Evangelie. Het kan ons bovendien er bij bepalen, dat God even zo vrouwelijk en mannelijk is als de mens mannelijk en vrouwelijk door hen(! "Laat ons mensen maken, naar ons beeld en onze gelijkenis") geschapen is.

Er komt tenslotte nog één ander afgeleid woord in Te NaCh voor, n.l. het bijvoegelijk naamwoord RàChuWM (רחום). Het wordt meestal met 'barmhartig' vertaald en heeft in bijna alle teksten op God betrekking.

Deut.4:31:

SV: Want de HEERE uw God is een **barmhartig** God; Hij zal u niet verlaten noch verderven.....

Ex.34:6:

SV: Toen nu de HEERE voor zijn(Mozes) aangezicht voorbij ging²⁷, zo riep Hij: HEERE, HEERE, God, **barmhartig** en genadig²⁸, lankmoedig²⁹ en groot van weldadigheid³⁰ en waarheid³¹.

Alleen in Ps.112:4 betreft het mensen:

SV: Voor de godvruchtigen³² gaat het licht op in de duisternis; hij is genadig en **barmhartig** en rechtvaardig.

Ook in al deze teksten gaat het bij dit bijvoegelijk naamwoord om iets dat deze God in zijn wezen kenmerkt.

*** de verantwoording van onze vertaling**

De grondbetekenis van het Hebreeuwse woord RèChèM is 'moederschoot' Gevoelens en activiteiten die wij als psychisch beschouwen en in het hoofd lokaliseren³³, zijn in de bijbel - en in de meeste toenmalige en nog altijd in sommige hedendaagse culturen - verbonden met organen in het lichaam³⁴. Zo'n verbinding

26. Paulus citeert Ex.33:19 hier vrijwel letterlijk naar de LXX.

27. Hebr. עָבַר / "áBàR, dat het beste correspondeert met het Nederlandse 'oversteken'. De naam 'Hebreeër' is hiervan afgeleid.

28. Hebr. חָנַן / ChàNàN, dat met 'gratiëren' te vertalen is. Ons woord 'gein' is daarvan afkomstig.

29. Hebr. אָרַךְ אַפַּיִם / AèRèK AàPhPhieJM, dat letterlijk 'de toorn gestrekt' of 'gestrekte toorn' betekent; zie "Een ontmoetingsgelegenheid gezocht" (Met Simson bij de Filistijnen) van A.K.van Kooij (Maastricht 2003) bl. 252.

30. Hebr. חֶסֶד / ChèSèD, dat 'goede-gunst' betekent.

31. Hebr. אֱמֶת / AèMèT, dat het beste met 'trouw' te vertalen is.

32. Hebr. יָשָׁר / JáSháR, dat eigenlijk 'rechtuit' betekent.

33. De moderne neurologie lokaliseert steeds letterlijker in de hersenen de cellen die hiervoor verantwoordelijk zijn.

34. In West-Europa verandert dat omstreeks 1500. En hier vandaan verbreidt deze enorme

komen we ook tegen in het Hebreeuwse woord RèChèM, n.l. die tussen 'moederschoot' en 'barmhartigheid'. Die verbinding is zo nauw, dat we deze twee woorden moeten vereenzelvigen, willen we betekenis en de structuur van het Oudtestamentisch Hebreeuws recht doen in het Nederlands. En dan moet er voor 'moederschoot'³⁵ gekozen worden. Zowel uit de lexica als uit de teksten blijkt, dat met dit Hebreeuwse woord allereerst het lichamelijk orgaan van de schoot van de vrouw wordt aangeduid en dat met *dit* woord de zorgende liefde wordt weergegeven. Het verstaansprobleem, dat we zo voor de lezers van de 21ste eeuw aanbrengen, correspondeert met het verstaansprobleem dat de huidige Westerse vertaler bij de Hebreeuwse tekst ondervindt. We herstellen zo een "h o o r - verband" tussen moederschoot en barmhartigheid, dat reeds bij het vertalen in het Grieks en het Latijn verloren ging.

*** het bereik van het Nederlandse woord**

Van Dale omschrijft het woord 'moederschoot' met 'schoot van een moeder' en 'baarmoeder'³⁶. Het woord 'moeder' is hier even belangrijk als het woord 'schoot'. Zo wordt het ook onderscheiden van het zo veel algemenere woord 'schoot'. Het gaat om een actieve schoot en niet zo zeer om een ontvangende schoot. Een schoot die leven en warmte geeft en brengt: een *moederschoot*.

Naar analogie van het woord barm-hart-ig en barm-hart-ig-heid kan iemand 'moederschotig' genoemd worden. Naar analogie van het woord 'harte-lijk' en 'harte-lijk-heid' kan een woord 'moederschootelijk' gevormd worden.

Dus:

In de bijbelse taal is de moederschoot er voor zorg, troost, bescherming; en omgekeerd:
wie zorgt voor, wie troost, wie beschermt heeft een moederschoot.

De bijbel heeft het bijna uitsluitend over de moederschootigheden/
moederschootelijkheden/moederschootachtigheden van
die-JHWH-van-Israël.

Net als andere woorden kan dit lichaamsdeel ook pars pro toto gebruikt worden om een vrouw aan te duiden - misbruik van alle talen.

*** de vernederlandsing van het Hebreeuwse stamwoord en de daarvan afgeleide woorden.**

Het werkwoord

Qal : een moederschoot hebben voor (alleen psalm 18:2);

Pi'el : moederschoot zijn voor;

Het zelfstandig naamwoord RèChèM (רַחֵם): moederschoot;

in het meervoud RàChæMieJM (רַחֲמִים) : moederschootigheid;

verandering zich vooral via de koloniën, die vanaf de 16e eeuw werden gesticht.

35. Het woord 'schoot' laat een wezenlijk aspect weg. n.l. van het moederschap en dient bovendien voor het Hebreeuwse woord חָיָה / ChéJK gereserveerd te worden.

36. Het woord 'moeder' is verwant met het Latijnse woord 'mater' en dus ook met het Griekse woord μητηρ / mètèr. Het Griekse woord μητρα / mètra betekent ook baarmoeder en wordt in de SV zelfs door 'moeder' vertaald, zoals we al zagen. Het woord 'moeder' zou bijna dit bijzondere orgaan op zich zelf al kunnen aanduiden. Qua betekenis zijn we dan dicht bij het Hebreeuws. We moeten het echter onderscheiden van het Hebreeuwse woord voor moeder אֵם / AÉM, vandaar *moederschoot*.

Het bijvoegelijk naamwoord RàChuWM (רחום): moederschotig.

*** gevolgen voor de betekenis**

In de bijbelse teksten zijn mensen aan het woord, die uitgaan van de vereenzelving van een lichaamsdeel met wat wij psychische activiteit noemen. Zij schrijven lichaamsdelen 'intelligentie' toe³⁷. In de manier waarop wij nu het woord 'hart' gebruiken is die cultuur nog te herkennen.

Nu we de route van dit Hebreeuwse woord RèCHèM, moederschoot, door de bijbel heen hebben nagegaan, confronteert die ons niet alleen met geloof en theologie, maar ook met onze eigen cultuur. De gebruikelijke vertaling van het meervoud van dit woord is 'barmhartigheid'. We horen daarin nog wel het woord 'hart', maar verbinden dat niet (meer) met het orgaan, dat volgens ons een bloedpomp is. Dit deden de mensen uit die voor ons voorbije culturen wel, zelfs de medici, zij die onderzochten: zij concludeerden uit hun onderzoek tot een hart dat funktioneert als een bewegende haard, waar de geest, die ingeademd via de luchtwegen en de longen het hart bereikt, daar kloppend vermengd wordt met de lichaamssappen (en zo tegelijkertijd deze vurige haard koelt), deze vitaliseert en tot bewegen 'inspireert', n.l. tot golven³⁸. In de taal zijn er nog veel herinneringen aan deze cultuurperiode. We leggen in bepaalde situaties nog steeds "de hand op het hart" en ervaringen "doen ons hart sneller kloppen", maar allemaal beseffen we, ook wie in zijn of haar religieuze boodschap het woord 'hart' bij voorkeur gebruikt, dat het hart als pompend orgaan reageert op zenuwimpulsen vanuit het hoofd. Het hart van het 'hartinfarct' is geen hart dat onze emoties stuurt, het is vervangbaar en zelfs na te maken.

*Wie de bijbel leest, krijgt met deze cultuurkloof te maken en dient dat te beseffen. Ook het Hebreeuwse woord moederschoot bepaalt ons bij deze cultuurkloof. Hoe komen we die over? Kunnen we daar nog wel over heen? Als we er al over heen zouden kunnen komen, dan in ieder geval allereerst via de taal. Is het die moeite waard? Kennis maken met een geheel andere cultuur is de moeite waard - en zeker met deze cultuur, waaruit de onze is voortgekomen! De bijbelse **boodschap** is deze moeite waard!*

De belichaming van deze boodschap, Jezus de Christus, geboren in de dagen van de volkstelling van keizer Augustus en gestorven aan een kruis tijdens het bewind van Pontius Pilatus, wekt nog steeds liefde in ons mensen en het is deze liefde die het respecteren en overkomen van deze cultuurkloof buitengewoon de moeite waard maakt.

Daarom gaan we daar hier in verband met het Hebreeuwse woord RèChèM, moederschoot, zo uitvoerig op in.

37. Ook de handen en de voeten, de tong en de mond. Het boek Spreuken is daarvan doortrokken. De bijbelse teksten behoren tot een cultuur, die ook nu nog in bepaalde regio's van deze aarde geldig is, met name in Afrika. Wie zich de film "Out of Africa" herinnert, ziet de Kikuyu-jongens nog wel voor zich, die aan zijn been gaat vragen of die wel naar het ziekenhuis wil. Wie van ons lacht dan niet - een beetje? Maar is dat lachen terecht - zeker niet correct.

38. Raadpleeg hierover de twee delen van "Het menselijk lichaam" van Prof. Dr J.H. van den Berg, Callenbach 1963. Even informatief als prachtig geschreven bieden ze ook de niet medisch geschoolde op indringende wijze toegang tot een cultuur die ook Europa tot de 15e eeuw heeft beheerst en waarvan de bijbel doortrokken is.

Wij, die in de 21e eeuw deze oude Hebreeuwse teksten van TeNaCh lezen, worden door die teksten uitgenodigd over de mogelijkheid te gaan nadenken, dat moederschot barmhartigheid betekent en.... omgekeerd! In de opzet van dit boek past het om deze opgave eerst *zelf* te accepteren en daarvan doen we hier verslag. Door dit boek te publiceren nodigen we de lezers van de 21e eeuw uit dat zelfde te doen. Omdat u, lezer/es, geen Hebreeuws kent en dat ook niet hoeft te gaan leren, bieden we u hier een *vertaling* aan waarmee ook u aan deze opgave kunt gaan werken. Door de vertaling van het meervoud van dit Hebreeuwse woord, RàChæMieJM, met 'moederschotigheid/heden' wordt u concreet voor deze opgave geplaatst. Wanneer we in het Nederlandse woord 'barm-hart-ig' het woord 'hart' tegen komen, roept dat geen enkele vraag op, want we splisen dit woord automatisch in letterlijk en figuurlijk, conform de context. Zo'n, voor ons zo vanzelfsprekende, splitsing levert bij het lezen van de bijbel echter diepe misverstanden op.

In het Hebreeuwse woord RàChæMieJM klinkt de verbondenheid met het lichaam van de vrouw voortdurend door, ook dan wanneer er in een enkele tekst over de moederschotigheden van *mannen* wordt gesproken, zoals in Amos 1:11. Behalve de teksten waarin het werkwoord of het zelfstandig naamwoord met vrouwen resp. moeders wordt verbonden, gaat het verder bijna altijd om de moederschotigheden van die-JHWH-van-Israël.

*** gevolgen voor het taalgebruik**

Door deze beslissingen komt het vrouwelijke in het algemeen en het vrouwelijk lichaam in het bijzonder, conform de Hebreeuwse tekst, ook in de vertaling sterker naar voren. Er is geen goede reden om het Hebreeuwse 'moederschot' te vervangen door 'barmhartigheid' en een voor de vrouw zo wezenlijk aspect van haar bestaan uit de vertaalde tekst weg te houden, waar dat in het Hebreeuwse origineel zo sterk meeklinkt. De verhouding tussen mannen en vrouwen is weliswaar evenzeer door de cultuur bepaald, als bepalend voor een cultuur, maar de bijbelse boodschap bedient zich van een specifiek gestructureerde taal, t.a.v. TeNaCh van een Hebreeuws uit juist *die tijd* en in *die cultuur*. In de hele bijbelse boodschap is het appèl te horen om de verhouding van man en vrouw te laten uitgroeien tot een gelijkwaardige en wederkerige twee-eenheid. Deze boodschap oefent haar heilzame invloed uit op *elke* cultuur, zowel die van het Midden Oosten in de bijbelse tijden, als die van West Europa in de 21 eeuw.

In onze culturele ontwikkeling is al eeuwen lang een polariserende tendens aanwezig in de verhouding van man en vrouw. Deze tendens kristalliseert zich met name uit in de taal. Deze tendens doet de verhouding tussen man en vrouw, zoals die in Te NaCh en in de toenmalige cultuur naar voren komt, geweld aan. Dat blijkt niet alleen bij de vertaling en de interpretatie van het Hebreeuwse woord RèChèM, maar ook van woorden zoals bijvoorbeeld

JáLàD,
meestal door 'baren' vertaald als het vrouwen betreft en door
'verwekken' als het mannen betreft;

en AieJSh,

meestal door 'man' vertaald, waardoor AieJSháH door
'vrouw' wordt vertaald; de samen-'horig--heid, die het Heb
reeuws kenmerkt, verandert zo in een controversie.

De verhouding van man en vrouw in dat deel van de wereld in de

bijbelse tijden was een andere dan in ons deel van de wereld in onze tijd. Dat blijkt, zoals we zagen, in de taal, dat blijkt in de omgangsvormen met elkaar, dat blijkt ook in de ervaring van elkaars lichamelijkheid. Voor ons is dat moeilijk in te leven, maar dat verontschuldigt ons niet wanneer wij daarom de bijbelse teksten tendentius naar onze opvattingen en praktijken toe vertalen.

*** gevolgen voor de theologie**

Het Hebreeuwse stamwoord R CH M en de daarvan afgeleide woorden worden vooral verbonden met die-JHWH-van-Israël. In verreweg de meeste teksten is die-JHWH-van-Israël het onderwerp van het werkwoord en de handelende persoon bij het zelfstandig naamwoord. Die-JHWH-Israël heeft in de bijbelse teksten van TeNaCh dus evenzeer een moederschoot, als een hart, een mond, als een stem, als een arm en een hand. Dat betekent dat die-JHWH-van-Israël in deze tekst op een *andere* manier een 'hij' is dan iemand in onze cultuur een 'hij' is.

Die-JHWH-van-Israël is - en dat blijkt ook uit deze teksten en met name uit de profetische teksten - ook op een andere manier 'hij' dan Baäl dat was bij de Kanaänieten. Baäl had immers 'zijn' Astarte! Hoe zeer 'anders' komt met zoveel woorden aan de orde in de bijbelse teksten. Van de 'barmhartigheden' van Baäl is dan ook weinig bekend: hij vond een schoot immers buiten zich zelf. Dat die-JHWH-van-Israël geen Baäl is, blijkt daaruit dat de eerste een moederschoot heeft, ja is.

Die-JHWH-van-Israël heeft in de geschiedenis een echt tegenover in zijn volk Israël, nu vertegenwoordigd door de Joodse gemeenschap, een pars pro toto voor de mensengemeenschap. Gods partner zijn wij, mannelijk en vrouwelijk³⁹ naar diens beeld en gelijkenis geschapen⁴⁰. In die bijbelse cultuur hebben wij, vrouwen en daarom ook mannen, een 'moederschoot', waardoor wij de mogelijkheid hebben om ons 'moederschotig' te gedragen. Vanuit deze teksten mogen we daarom spreken over de *moederschoot van God*. En niet voor niets is in de latere psalmen en in het latere Jodendom de 'moederschotige' bijna een naam voor die-JHWH-van-Israël.

Dat niettemin de Hebreeuwse bijbelse teksten overwegend vanuit mannelijk perspectief geschreven zijn, dient, zoals de feministische theologie vraagt, toegegeven te worden. Echter: het mannelijk perspectief dat in deze teksten doorklinkt, is van een geheel ander karakter dan dat in onze cultuur. Het wordt bovendien - en dit is essentieel voor de theologie en voor de praktijk van ons geloven in liturgie en ethiek - georiënteerd aan die-JHWH-van-Israël, die "een moederschoot heeft" - ja is voor mensen.

39. Maar ook deze vertaling passeert belangrijke, bij het Hebreeuws behorende, associaties; zie daarover bij de bespreking van het woord 'aamhaken'.

40. Voor de vertaling van het Hebreeuwse woord בָּרָא / BáRáA, dat meestal met 'scheppen' wordt vertaald zie bij 'zuivergang'.